

Kirek
Eks

İSLAM VE MODERNİZM

FAZLUR RAHMAN TECRÜBESİ

22-23 Şubat '97, İstanbul

İSLAM MODERNİZMİ VE HERMÖNETİK: FAZLUR RAHMAN ÖRNEĞİ

Aref Ali Nayed*

Hepimiz buraya Prof. Fazlur Rahman'ın adını taşıyan bu konferans için toplandık ve sürekli onun çalışmaları, fikirleri ve yazıları hakkında konuşuyoruz. Ancak şu anda Darul Hak'ta bulunan bu Müslüman arkadaşımız için yapabileceğimiz en iyi şey onu sevgiyle anmak ve Peygamberimiz (SAV) in de dediği gibi, ondan iyi bir biçimde bahsetmek ve en önemlisi Allah'a onu rahmetine alması için dua etmektir.

Bu sebeple 20 dakikalık sürem bir dakikasını Fazlur Rahman'ın ruhuna Fatıha okumak için kullanacağım, çünkü bence bu Fazlur Rahman ve onun görüşleri için yapabileceğimiz en iyi şeydir.

Geçmişteki seçkin alimlerimiz, aramızdan ayrılmış olan kardeşlerimizi iyi şekilde anmamız gerekmesine rağmen, ümmeti etkileyecek sonuçlar ortaya koyduğunda fikirlerini ve çalışmalarını eleştirme zorunluluğumuz olduğunu farketmişlerdir. İşte bu geçmişteki ulemanın cerh ve ta'dil ilimlerini ortaya koymalarının sebebidir ve eleştiri doğru olduktan sonra eleştirmekten çekinmemek gerklidir. Çünkü eğer birbirimizin hatalarımızı eleştirmesek ileriye gidemeyiz ve İslama karşı büyük bir günah işlemiş oluruz. İşte bu sebeple Fazlur Rahman'ı eleştireceğim. Aslında bu saygı göstermeme işareti değildir. Kardeşlerimiz hata yaptıklarında da onlara saygı göstermeliyiz. Çünkü bizim düzeltmemize imkan veren ve bizi ileriye götüren onların hatalarının ta kendisidir. Benim eleştirilerim Fazlur Rahman'ın deyişiyle "Kur'ani Hermönetik" üzerine olacak ve burada odaklaşacak. Konferanstaki birçok kişi çoğu yönünü anlatmasına rağmen konuşmama hermönetiğin kısa bir sunuşuyla başlayacağım. Bunu takiben Hermönetiğin tamamıyla felsefi ve entellektüel eleştirisini ortaya koyacağım ve Kur'ani yaklaşımlardan geleneksel metodun (area articulation) undan kaynaklanan Hermöne-

(*) Prof. Dr., İtalya, Papalık, Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

tiğe bir Müslüman eleştirisi getireceğim. Daha sonra son zamanlarda modernleşmeye çalışan Müslümanlar tarafından Hermönetiğin kullanılmaya çalışıldığı genel metod hakkında birkaç noktaya değinerek sözlerime son vereceğim.

Fazlur Rahman'ın Kur'ani Hermönetik'i hakkında çok kısa bir özet vererek konuşmama başlamak istiyorum. Fazlur Rahman bunu ikili hareket olarak tanımlar. Bu basit bir biçimde logaritma, hatta bilgisayar programına dönüştürülebilir. Günümüzden başlayıp, Kur'an'ın indirildiği döneme gidebilir ve Kur'an'ı gönderildiği yapının ışığında inceleyebilirsiniz. Çünkü Fazlur Rahman'a göre bu zamanın ortaya çıkardığı şartlara Peygamberimiz yoluyla gönderilen ilahi bir cevaptı. Bu sebeple, şartların tarihi olarak incelenmesi gerekiyordu. Bundan sonra bu tarihi çalışmayı kullandığımız için, onun Kur'ani değerler, sabit prensibler, kurallar ya da temeller diye adlandırdığı şeyleri seçebilir ya da çıkartabilirsiniz. Fazlur Rahman'ın farklı kavramları vardır ve bu farklı kavramları "değer" fikri için kullanmaktadır ve en çok da "değer" kavramını kullanmaktadır. Bu kavramları alıp günümüze dönerek sosyal bilimlerde ve diğer şeyler üzerinde çok zaman ve gayret harcayarak günümüz şartlarına basit bir biçimde uygularsınız. Bu değerleri uygulamaya çalıştığınızda bazı durumlarda uyumsuzluklar, zorluklar sözkonusu olabilir ve bazı şeyler birbirine uymayabilir. Bu durumda yapabileceğiniz iki şey vardır: değerleri algılayışınızı düzeltmek ya da bu değerlere uygun bir biçimde realiteyi düzeltmek. Bu sebeple Fazlur Rahman'ın moderniteye uymak için Kur'an'ı değiştirmemiz gerektiğine inandığı doğru değildir. Bunun yanısıra modern zamanın da bu değerlerin ışığında yeniden düzenlenebilecek kadar esnek olması gerektiğini söylemektedir. Burada hak-sızlık ettiğimi biliyorum ancak Fazlur Rahman'ın kendisi bu noktada oldukça az şey söylemiştir ve ben burada ikili hareket teorisinin detaylarına giremem. Zaten Mehmet bey ve diğer konuşmacılar bu konuyla ilgili olarak konuşular.

Tamamıyla filozofik ve entellektüel bakış açısına göre, bu konuda şiddetli güçlüklerle karşı karşıyayım; çünkü, burada aslında iki önemli basamak mevcuttur: değerlerin yeniden kazanılması basamağı ve ikinci basamak değerlerin uygulanması. Bence bunlar gerçekten problemleri iki şeydir, çünkü kesinliği yoktur, yani açık değildir. Değerlerle yaşamayı ne demektir? Bu değerler nelerdir? Bazıları onun Weber'den etkilenen sosyal bilimlerden bazı değerleri aldığından şüphelenmektedir. Bu fikirleri Weber Reager'dan almıştır. Reager, New Countion okulundandı ve bütün bunları New Countion okulundan aldı. New Countion okulu en azından 2-3 yüzyılına Değerler Teorisi'ni ortaya koymak için harcadı ve benim ve bazı tarihçilerin görüş-

lerine göre okul, New Countionlar'ın umutla görmek istedikleri bu aziz değerleri tanımlamanın mümkün olmaması yüzünden çökmüştür. Onun "doğüstü değerler" dediği bu saf değerler nelerdir? Bunlar platonik değerler midir? Bunlar soyut prensipler mi, yoksa görev ya da sorumluluk ile ilgili Countion kavramları mıdır? Bunların ne olduğunu hiçbir zaman açıklamamıştır. Bu açıklanmaksızın bu metodun uygulanması mümkün değildir; çünkü ihtiyacınız olan en önemli parça mevcut değildir. İşte bu benim ilk eleştirim.

Eleştirdiğim ikinci nokta, uygulama kavramıdır. Bu değerleri elde ettiğinizi farzetsek bile bunları uygulamak ne anlama gelir? Peki bu değerler gerçekte nasıl uygulanır? Göklerdeki bu "doğüstü değerler" ile somut gerçeklik arasında bağlantı nasıl kurulur? İşte bu da fazla açık değildir. Sadece değerlerin ne olduğu ve onları nasıl uygulamamız ilgili zorlukların yanısıra, tüm sorun taraflı olma ve heveslere kapılma tehlikesidir. Bizi Kur'an'a hile karıştırmaktan yani uygulama evresinde sadece görmek istediğimiz şeyleri uygun değerler olarak seçmekten alıkoyabilir. Bu değerleri Kur'an'a empoze etmekten ve onları özellikle seçmekten ve onları geri getirmekten alıkoyabilir? İşte bu, değerlerin yeniden kazanılması ve uygulanmasını kontrol edecek bir kriter olmadığı için bir disiplin eksikliği problemidir. Fazlur Rahman bunları asla netleştirmemiştir. Kur'an'ı ve hatta kendi şartlarımızı kötüye kullanmamak için bizi ne disiplin edebilir? Çünkü eğer tam olarak nasıl yapacağımızı ve ne tür kanun ve disiplinleri kullanmakla yükümlü olduğumuzu belirtmezsek Allah-ü Teala'nın Bakara Suresi'nde bildirdiği seçicilik yani istediğimizi almak istemediğimizi görmezden gelmek, Allah'ın sözünü ve kelamını heveslerimize alet etmek, Allah'ın hükümleri yerine kendi isteklerimizi takip etmek gibi büyük yorumlama günahına girebiliriz. Bu sebeple bazı şiddetli zorluklar sözkonusudur ve bu teknik bir meseledir. Burada yapılmakta olan kavrama ait(cognitive) farketmek için Müslüman olmak zorunda değilsiniz.

Şimdi bir çeşit Müslüman yaklaşımını ortaya koyması gerekli iken tüm değişim gruplarını kapsadığı için teolojik sözcüğünden hoşlanmamama rağmen, filozofik eleştiriden teolojik olanına geçmek istiyorum. Çok can alıcı ve önemli olduğuna inandığım bir hataya değinmek istiyorum: Fazlur Rahman'a göre Kur'an'ı anlamak kavrama ait(cognitive) bir süreçtir, aslında şöyle demektedir: "Tamamıyla kavrama ait bu gayretleri hem müslüman olanlar hem de belli alanlarda müslüman olmayanlar paylaşabilir." "İslam ve Modernizm" adlı kitabının dördüncü sayfasından alınan diğer bir alıntı da şöyle demektedir: "Önemli olan nokta şu ki, tam kavramsallık ve geçici iman pratikte ayrılabilir". Eğer Kur'ani Hermönötik'e bakarsanız tam ola-

rak kavrama ait olduğunu görürsünüz. Bu kavrama hareketidir; beyniniz ya da siz bu değerleri kavrmaktasınız. Bu Aristocu bir yaklaşımla özün bir şekilde idrak edilmesidir. “Kim Kur’an ile yaşamak isterse iman etmelidir” demektedir. Bunu o söylemiştir. Ancak bu uygulama safhasında gelmektedir. Güçlük şu ki, aktif anlama olayı Fazlur Rahman için tümüyle kavramsaldır. Şimdi şunu sormak istiyorum: Müslümanlar için bakış açısı Kur’an’a uymak ve sünneti ve büyük alimleri takip etmek olduğu doğru mudur? Kavrama olayının orijinalinde meleke olarak değil, amel olarak bizim “fehm” hatta “akl” diye adlandırdığımız şey olduğu doğru mudur? “Fıkr, fehm ya da akl”ın tümüyle kavramsal faaliyetler olduğu doğru mudur? Kur’an, sünnet ve büyük sünnetimizi dikkatle incelerseniz, bunun sadece kavrama ait bir uygulama olmadığı ve olamayacağı oldukça açıktır. Çünkü, akl, fıkr ve anlama Kur’an’ın kendisinde kalbin bir faaliyetidir. Bu Yunan’a göre akıl değildir, “intellectos” değildir, tümüyle kavrama ait bir olay değildir. Bu kalbin “anlayabilecek kalplerin” bir faaliyetidir. Eğer Kur’an’a ve hadislere bakarsanız, bunun birçok örneğini sunabilirim, ancak zaman sebebiyle kendim sınırlamak zorundayım. Anlamanın kavrama ait bir olay olmadığı oldukça açıktır. Kavramanın bunun bir parçası olduğu bir gerçektir, ancak bu tümüyle kavrama ait bir olay değildir. Eğer Fazlur Rahman gibi “Kognitivist” iseniz ve eğer İslam’daki Kavramsal Hermönetik’i incelerseniz, hayal kırıklığına uğrayacaksınız. Çünkü Schlaheirmacher’in bunları sistematize etmeye başlamasıyla Batıların ürettikleri sistematik kognitif Hermönetik’e benzer bir şey bulamayacaksınız. Ancak bu Müslüman sünnetinin bir mücadelesi midir, yoksa birşeyi yanlış yerde arayan birinin mi mücadelesidir? Eğer portakal ağacında elma bulmayı istersem, tabiki portakal ağacında elma yetişmediği için kızamam! Herhalde portakal ağacında elma aradığınız için benim hatamdır. İşte sözkonusu olan budur. Fazlur Rahman bu inanılmaz ifade ile başlar; öylesine inanılmazdır ki, ümmetin hayatındaki en önemli şey Kur’an olmasına rağmen o şöyle der: “Müslümanlar Kur’ani hermönetik geliştirmeyi başaramamışlardır.” Şimdi, durun. Bu nesiller boyu gelen alimler üzerinde genel bir yargıdır. Bunu ciddiye almamız mümkün müdür? Bunun ne anlama geldiğini anlayabilmek için, bence sebebini bilmemiz gereklidir. Benim fikrime göre, Fazlur Rahman’ın aradığını bulamamasının sebebi, yanlış şeyi aramasıdır. Aslında tümüyle hermönetik kavramı gelenekte mevcut değildir. Çünkü, hermönetik aslında kutsal metinler diye adlandırılan Yunan ve Pagan felsefi ve edebi metinleri için geliştirilen “Art Critique” yada Eleştirel Metod denilen metodun uygulanması için bir çeşit Protestan gayret olarak başlamıştır. Bu sebeple onlar “Art’s Critique”yı aldılar ve “The Hermeneutic Profona” ya da “The Mandain”ın “Hermeneutic Sacre” ya da Kutsal Metin, Kutsal Hermönetik olarak kullanabileceğini

söylediler. Ancak bizde böyle bir eğilim mevcut değildir, böyle bir düşünce-
 cemiz yoktur. Aslında bizim tüm eleştirisel çalışmalarımız Kur'an çalışmaları-
 rından kaynaklanmaktadır ve bu sebeple Kur'an ve sünnetin anlaşılması
 için Arapçayı korumak üzere bir disiplin olarak başlamıştır. Eleştirisel bilim-
 lerimiz, Kur'anî'dir ve Kur'an'dan ilham almaktadırlar. Onları dışarıdan alıp,
 Kur'an'a empoze etmemiz sözkonusu değildir. Bu sebeple onların sorunla-
 rını paylaşmıyoruz. Burada belirtmek istediğim bir başka nokta şu ki günü-
 müzde Müslümanlar'ın hermönetik hakkında okuduklarını sünneti incele-
 yerek kontrol etmeleri şaşırtıcıdır. Genellikle ilk önce Usul-el Fıkh'a bakar-
 lar, çünkü oldukça benzerdirler. Bazıları ise Ulum-el Kur'an'a başvururlar.
 Arkoun da bunu yapmaktadır, doğrudan el-Burhan fi Ulum-el Kur'an'a baş-
 vurur. Hasan Hanefi'nin de ilk yaptığı şey Usul-el Fıkh'a başvurmaktır. An-
 cak eğer Fıkh'ın ve tefsirin İslam'da ne anlama geldiğini gerçekten öğren-
 mek istiyorsanız bundan daha fazla incelemeniz gereklidir. Örneğin "ahlak
 ve Hamelet-ül Kur'an" üzerine yazılmış olan herşeyi incelemeniz zorunlu-
 dur. Kur'an'ı kalbinize açmak sizi içinizden değiştirmesini sağlamak, böyle-
 ce varlığını ve yaptığınız herşeyi Kur'an'a uygun hale getirmek anlamına
 gelir. Böylece ahlakınız Kur'aniyye haline gelir. Hz. Ayşe'ye Resul'ün(SAV)
 ahlakı(huluk) hakkında sorulmuştur: "Karakteri nasıldı? Davranışları nasıl-
 dı?" ve o şöyle yanıtladı: "Karakteri huluktu, Kur'an'dı" Neden, çünkü
 Kur'an onun kalbindeydi ve onu değiştirmişti. Alimlerimiz Peygam-
 ber(SAV)'e benzemeye çalıştılar. Onu takip etmek, Kur'an'ı kavramak, onun
 içinizde yürümesine ve sizi içerden değiştirmesine ve böylece Kur'ani bir
 varlık olmanızı her yaptığınızın Kur'an olmasına izin vermektir. Kognitif
 yaklaşımın çözümler için , problemlerimiz için sanki soyut kavramsal çö-
 zümlerin deposuymuşcasına Kur'an'a başvurmamız gerektiğini söylemesi
 şaşırtıcıdır. Ancak problem çözümü canlı bir olaydır, bir yaşama biçimidir
 ve eğer Kur'an'a olarak içeriden ilham aldığınızda Kur'an'a uygun olarak
 davranacak ve problemlerinize zorlamalı kavramsal bir yolla değil, doğal
 ve kolay bir yolla Kur'ani ve sünnete uygun çözümler bulacaksınız. Bu se-
 beple ahlakı, Hamelet-ül Kur'an'ı gözardı etmeyelim, edebet-tilava'yı ihmal
 etmeyelim. Hafız Ebu Hamid-ül Gazali Rahimallah İhya-ül Ulumiddin'in
 adabet-tilava kitabında şöyle demektedir: "Batılılar kitabı alır, kitaplıklarına
 koyar ve genellikle gözleriyle okurlar. Ancak bu bizim Kur'an'ı okuma tar-
 zımız değildir. Biz öncelikle kibleye döneriz, öncelikle abdest alırız, ezber-
 den yüksek sesle okuruz ve Kur'an'ı okurken tüm bedenimiz bunu hisse-
 der ve kulaklarımız bunu hisseder, kalbimiz bunu hisseder, terlerimiz ve tüy-
 lerimiz ürperir. Bunların tümü, bunun tamamıyla farklı bir deneyim, tama-
 mıyla farklı bir olay olmasıdır. Bu başka bir olay için geliştirilmiş olan her-
 mönetiğin alınması ve Müslümanlar olarak bizim için en kutsal olay ve en

Önemli şeye yüklenmesiyle aynı olay değildir ve bu tüm sünnete karşı gerçekten bir haksızlık yapılmasıdır.

Şunları belirterek sözlerimi tamamlamak istiyorum; bu sadece Fazlur Rahman'ın hatası değildir, bu Muhammed Arkoun'un hatasıdır, Hasan Hane-fi'nin hatasıdır. Bunların hepsi cognitivist'tir. Bu zihni bir olaydır ve onlar bunu Kur'an'a yüklemek istemektedirler. Kur'an kelamullah'tır ve böyle muamele edilmelidir. Çünkü Kelamullah bize en önemli hediyedir, en büyük rahmettir, "Huden ve rahmet"tir ve saygıyla muamele etmemiz gerekir. Saygı göstermemiz onu açıkça beyan etmektir ve hayatımızdaki en önemli şeylere çok zarar veren araçları ithal etmek yerine kendi kitabımıza yaklaşımımızı güçlü bir biçimde ortaya koymaktır.

Sabrınıza çok teşekkür ederim. Selamun aleykum.